

Scrisorile către Radio „Europa Liberă”, un barometru al stării de spirit din țară pentru românii din exil.

Mihnea Berindei și Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului cu sediul la Paris

[The letters arrived to Radio Free Europe, a barometer of the state of mind in the country for Romanians in exile. Mihnea Berindei and the Paris-based League for the Defense of Human Rights in Romania]

Nicoleta Șerban

Abstract: *The present study reveals aspects of the activity of the League for the Defense of Human Rights in Romania, based in Paris, one of the most effective organizations that have been active in exile since 1977. Within the Ligue, Mihnea Berindei is the one who took care of the Letters forwarded from Radio Free Europe, letters that he considered particularly precious due to the information he gathered from here. A connection was created, in which the Romanians in the country expressed their helplessness, and the exile gave them a voice and disseminated their message in the world. It was the most honest method for the exile to keep a record of the atmosphere inside the country. The letters were not only informative. There is also a concrete component of them, in the sense that the League used the means at its disposal to intervene in favour of desperate cases that arrived at the radio station's editorial office.*

Keywords: *communism, human rights, exile, Radio Free Europe, League for the Defense of Human Rights in Romania.*

Postul de radio „Europa Liberă” și Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului din România

Postul de radio „Europa Liberă”, după cum se știe, s-a bucurat de maximă audiență în România în perioada Războiului Rece, multe voci susținând după 1990 că REL a avut un impact mai mare decât oricare armă militară sofisticată¹ și că a avut o contribuție la prăbușirea regimurilor

¹Richard Cummings, *Securitatea contra Radio Europa Liberă*, Adevărul Holding, 2011, p. 41.

comuniste. Postul de radio era alimentat cu informații și zvonuri de către românii care călătoreau în străinătate, și uneori de mesaje sosite pe ascuns. În privința audienței, în timp a apărut un fenomen compensatoriu: cu cât presa comunistă exagera „realizările” și insista în sarcinile și rolul partidului, cu atât mai audiate deveneau posturile străine². În atmosfera de mister și suspiciuni specifică Războiului Rece, REL dezvăluia lumii acțiunile guvernelor-satelit și ale Rusiei sovietice, dând în vileag nume și încălcări ale drepturilor omului. Pentru români REL a însemnat mai mult decât un mod de afla știri despre ceea ce se petrecea în lume, o ușurare la gândul că cineva spune adevărul cu privire la viața lor și la conducătorii lor; era o întâlnire clandestină cu voci de departe care spuneau răspicat ceea ce mulți gândeau, dar nu ar fi îndrăznit să spună cu voce tare. Date fiind condițiile, angajații de la postul de radio îi considerau curajoși pe cei care reușeau să trimită scrisori la sediul lor din München. Cei care făceau acest lucru riscau enorm, făcându-se vinovați, în viziunea regimului, de „activitate dușmănoasă împotriva statului român”, fapt ce putea avea repercursiuni grave. Chiar și așa, scrisorile către postul de radio au continuat să sosească. REL a însemnat în epocă o alternativă la presa oficială din țară, precum și o prezență de spirit ce a contat enorm atât pentru românii de acasă, cât și pentru cei din exil. Postul de radio a constituit o platformă de informație fundamentală, indispensabilă unor organizații pentru apărarea drepturilor omului, care avea nevoie constant de informații proaspete, putând fi siguri că pot conta pe informații veridice și verificate/verificabile.

Se crease o conexiune, în care românii din țară își exprimau neajunsurile și neputința, iar exilul le dădea glas și le difuza în Occident. În rândurile următoare vom face referire la Scrisorile ce soseau la postul de radio „Europa Liberă”, care erau redirecționate către Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului din România, cu sediul la Paris. Liga a fost cea mai credibilă organizație din exilul parizian și cea mai eficientă, devenită activă începând din 1977, odată cu Mișcarea pentru Drepturile Omului inițiată de Paul Goma. REL redirecționa aceste mesaje către Ligă, căci aceasta avea mijloacele de a folosi informația într-un scop operativ, datorită legăturilor apropiate pe care le deținea în raport cu marile organizații internaționale. În cadrul Ligii, cel mai activ a fost Mihnea Berindei (1948-2016), despre care s-a spus, pe bună dreptate, că a fost *sufletul exilului românesc*. Documentele folosite pentru studiul de față provin din arhiva personală a acestuia, depusă în fondul intitulat „Colecția Mihnea Berindei”, la Arhivele Naționale, sediul de la Iași. Colaborarea cu REL i-a permis să aibă acces la starea de spirit din țară, ceea ce însemna enorm, a fost realmente cea

² Lavinia Betea, *Ceaușescu și epoca sa*, București, Editura Corint, 2021, p. 425.

mai sinceră metodă de a se menține legătura cu țara. În calitate de purtător de cuvânt al Ligii și de vice-președinte al acesteia (din mai 1988), Mihnea avea nevoie să fie bine informat atunci când se prezenta în fața interlocutorului francez (fie din presă, fie oameni politici sau organizații pentru apărarea drepturilor omului). De aceea, el a văzut în aceste Scrisori o sursă deosebit de prețioasă, fiind conștient de valoarea unor astfel de informații. Mihnea a folosit informația culeasă pe această cale, construindu-și propriul discurs, propriile sale analize, pe care le prezenta celor cu care intra în contact în Franța, mai ales că avea relații în lumea intelectuală pariziană, în mediile sindicale, dar și în redacțiile marilor ziare franceze. Cuvântul lui ajungea așadar la urechea unor persoane influente. Pentru el, Scrisorile au fost metoda principală de a simți pulsul societății românești, pe care le-a folosit în propria sa luptă în denunțarea abuzurilor regimului de la București.

Nemulțumirea generalizată

Criza nemulțumirii românilor cu privire la politica regimului Ceaușescu este un subiect ce revine constant în tematica abordată de Ligă. În acest mod, REL devenea un canal de exprimare a sentimentelor, gândurilor și aspirațiilor reprimite ale conaționaliilor, precum și o posibilitate de a comunica cu cei din țară. Una din sursele sale de bază în ceea ce privește informarea despre realitățile din țară o constituie aceste scrisori, ce însemnau o sursă directă, mărturii vii ale celor care trăiau pe propria lor piele, în timp real, cele relatate în scris. Este vorba de confesiuni directe și de analize asupra reformelor decretate de puterea politică, precum și de repercursiunile asupra condițiilor de viață și a libertăților cetățenilor țării. Sunt texte trimise deopotrivă de către muncitori, țărani, sau intelectuali, adică indivizi din toate păturile societății românești, care vorbesc despre frustrarea provocată de situația generală. Așa se face că Mihnea avea o părere bine conturată cu privire la starea de fapt din interiorul granițelor, fie că era vorba de viața de zi cu zi, de blocajele din economie resimțite de populație, etc. Mihnea observa caracterul lor radical, revelator pentru ruptura „profundă și definitivă” între cercurile puterii și ansamblul populației. Pentru el, acestea erau o dovadă că „Securitatea nu a reușit niciodată să întrerupă legătura dintre ascultători și Europa Liberă”³; era de fapt legătura lor din exil cu țara rămasă dincolo de Cortina de Fier, în care aveau încredere pentru că știau că mesajele conțineau strigătul disperat al celor *fără de voce*⁴. Faptul că

³ ANR, Fond Colecția Mihnea Berindei, Ds. A 467.

⁴ Vlad Georgescu, care îi trimitea mare parte din aceste scrisori, spunea că „Europa Liberă, ca post românesc, are datoria de a purta un permanent dialog cu țara și cu dvs. Rostul ei este nu numai să vă informeze asupra evenimentelor care au loc în lume sau în România dar și să reprezinte vocea problemelor, bucuriilor, durerilor, revendicărilor dvs.

mulți dintre expeditori erau tineri, elevi sau studenți, era un semn pozitiv, promițător pentru viitor. Pe de altă parte, faptul că aceștia își asumau trimiterea lor clandestină prin diverse metode (pentru a le expedia profitau de bunăvoința unui turist occidental sau estic, a unor grupuri folclorice care plecau în turnee în străinătate sau a celor care treceau granița în Ungaria)⁵, era un semn de curaj dincolo de limita disperării. Dat fiind numărul mare de scrisori de protest care soseau la sediul Radio „Europa Liberă”, părea să devină un fenomen de protest în masă și un barometru al gradului de exasperare a societății române în acea perioadă. Sute de scrisori, apeluri, memorii, semnate de anonimi, individual sau colectiv, soseau pe adresa redacției. Aproximativ 500 de scrisori pe an au sosit în ultimul deceniu comunist⁶, un număr impresionant ținând cont de controlul strict al populației și al granițelor. „Textele parvenite la Europa Liberă în ultimul deceniu au avut deci rolul de a contrabalansa propaganda oficială, de a pune în lumină fața nevăzută a lucrurilor. Informațiile furnizate au fost utilizate în analizele și studiile realizate (în engleză) de secția de cercetare a postului sau publicate în revistele de specialitate. Acesta au constituit totodată o sursă constantă pentru mass-media occidentală”⁷. Este ceea ce afirma Mihnea însuși cu privire la scrisorile pentru „Europa Liberă”. Și tot el observa că „dacă la începutul anilor 1980, unde corespondenți ai postului mai consideră încă că (sic!) Ceaușescu este dezinformat de către ceilalți membri din conducerea partidului sau i se recunosc unele merite în politica externă, în anii următori, cu cât se amplifică delirul cultului personalității, tonul se schimbă și devine amenințător”⁸. Interesant este că Mihnea vedea în aceste scrisori o modalitate prin care „românii se adresau românilor. Ei își răspund, se completează, stabilesc un dialog”, adică „o formă de samizdat *à la roumaine*, o formă de rezistență pașnică, de sfidare a granițelor”⁹. „Știu că le cunoașteți pe toate - scria un ascultător care l-a impresionat prin franchețea sa – dar doresc să-mi descarc sufletul...”¹⁰. Erau astfel puși în fața tabloului ce înfățișa realitățile din țară când se scria că „șeful s-a depărtat atât de mult de popor, încât prăpastia dintre nomenclatură și popor este foarte adâncă și de netrecut... unii au numai

directe. Unele dintre acestea, cele legate de drepturile omului sunt de pildă exprimate în emisiunea cu acest nume. «De vorbă cu ascultătorii» are un caracter ceva mai larg, ...transmite scrisori, păreri, comentarii, scrise de românii din țară și referitoare la situația celor din țară. În acest sens, emisiunea este un fel de reflector menit a oglindi cazuri, fenomene și eventual a face posibilă rezolvarea lor. Ar trebui de asemenea să reprezinte un mijloc de comunicare și între cetățeni și între cetățeni și cărmuitori”. (Sursa: A 760).

⁵ ANR, Fond Colecția Mihnea Berindei, Ds. A 467.

⁶ *Idem*, Ds. A 467.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

avantaje, și marea majoritate n-are niciun drept. Este vechea prăpastie dintre privilegiați și supuși, prăpastie ce se umple de ură...”¹¹; sau când se scria că „poporul român e pe cale de a fi mutilat, e vorba de conștiința lui hărțuită, sărăcită și deformată, conștiință redusă la o singură dimensiune: a supraviețuirii necondiționate, a supraviețuirii oricum”¹².

Din aceste scrisori, puse una lângă alta „ca piesele unui puzzle”, Mihnea reconstitua atmosfera acelor ani, „din mai multe voci, dar care formează un tot”¹³. Se căsca în fața lui o Românie despre care știa desigur că există, dar niciodată nu o privise direct în față, având prilejul de a simți toate emoțiile transmise anonim. Nu întâmplător s-a spus că „Europa Liberă a fost însăși vocea nemulțumirii și un vector puternic al revoluției care se pregătea”¹⁴. „Dvs., chiar români fiind, dar plecați de mai mult timp, nu ne mai puteți înțelege. Nu se poate povesti, este de necrezut, îmi dau seama. Trebuie să trăiești în România, la 40 de ani după război, ca să înțelegi ce nu este de înțeles pentru un om care trăiește cât de cât normal. Care gândește normal. La noi nimic nu mai poate fi inserat în limitele normalului. Suntem ca pe o scenă de provincie în care se joacă o piesă proastă, cu actori amatori și în regia unui nebun”¹⁵. „Dacă ar avea toată lumea posibilitatea de a trimite scrisori peste hotare nu ați avea spațiul suficient în emisiunile dvs., (...) putem și noi oamenii de jos din România să ne mai revărsăm oful nostru cum se zice, de umilințele și necazurile la care suntem supuși la tot pasul de parcă am fi sclavi fără drepturi care pot fi vânduți la nevoie”¹⁶, îi scria un alt ascultător. „...Să se știe pretutindeni că lucrurile nu stau deloc la noi așa cum le prezintă dl. Ceaușescu în pelerinajele lui prin lume, vorbește cu emfază despre „bunăstarea țării”, și mulți îl cred. Este o rușine pentru țara aceasta a noastră că minciuna a ajuns la rangul întâi. Lingăii dau telegrame, raportând că recolta e bună, că a fost adunată și depozitată, iar noi citim telegramele în ziare, vedem recoltele pe câmp, deteriorându-se până în miez de iarnă și ne mirăm. De ce se vorbește de bunăstarea poporului, dacă el pur și simplu n-are de unde-și procupra nici cele mai elementare alimente necesare vieții?!”¹⁷ „...și mai dureros este că această exploatare vine din partea unui grup de indivizi care pretind că ne conduc în numele clasei muncitoare, și care se grupează de fapt în jurul unei „dinastii” care-și impune dictatura personală și supune totul numai

¹¹ *Idem*, Ds. A 476.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Idem*, Ds. A 476.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Idem*, Ds. A 467.

¹⁶ *Idem*, Ds. A 760.

¹⁷ *Ibidem*.

și numai interesului ei...”¹⁸. După cum remarcam mai sus, prin intermediul acestor mesaje, exilul era la curent cu starea de spirit, respectiv cu marea nemulțumire a românilor din țară. Este interesant că Ceaușescu s-a temut mai degrabă de „provocările” din exterior împotriva lui, dar n-a întrevăzut niciodată posibilitatea unei revolte din interior. El se credea realmente iubit de muncitori și era convins că aceștia l-ar fi apărat de atacuri străine¹⁹. Rezultă că dictatorul de la București nu a fost conștient de aceste lucruri, pe care exilul le înțelegea atât de limpede, cum era repulsia generalizată a populației față de persoana sa. Suferințele românilor aveau să iasă la iveală abia la Revoluția din decembrie 1989.

Mihnea constata, dincolo de audiența uriașă de care se bucura postul de radio, că Europa Liberă era singura adresă de încredere pe care o cunoșteau românii dincolo de frontiere, în speranța ca aceasta să se facă intermediarul lor pentru informarea opiniei publice internaționale, precum și a organizațiilor umanitare sau sindicatelor internaționale, asupra situației din țară²⁰. Faptul că acești oameni își asumau niște riscuri trimițând astfel de texte, îi făcea pe ei ca români trăitori într-o lume liberă, să conștientizeze cât de în serios meritau luate. „Un dialog între cetățenii înșiși, iată un aspect nou și original al folosirii de către români al acestui post de radio!”²¹, scria Mihnea într-unul din articolele sale. De altfel, aceasta era și dorința lor, de a provoca o dezbatere printre concetățeni, de a arunca câte un pont printre indivizi „atomizați”, pentru a inspira la acțiuni colective²². Atomizarea societății românești este unul din subiectele care îl preocupau, temerea sa fiind ca nu cumva, într-un final, *omul nou*, menit să aplaude entuziast, fără să își pună prea multe întrebări, fără memorie, tradiții, istorie, sau conștiință de sine, să reușească să fie creat. Pentru exil, ca și pentru prietenii lor occidentali, scrisorile trimise clandestin la Radio Europa Liberă, reprezentau un indicator extrem de sensibil la cea mai mică evoluție a opiniei românești, oferindu-i postului de radio un loc de observator privilegiat în cazul unor tendințe și a unor forme de luptă²³. Când, în vara anului 1982, era citită prima scrisoare trimisă de profesoara de la Cluj, Doina Cornea, exilul era uimit de curajul acestei doamne, de care nu se știa mai nimic, care apăruse din rândurile profesorilor universitari, deci a intelectualilor, și care, spre deosebire de ceilalți expeditori anonimi, își dăduse numele real. Ei calificau textul acesteia drept „un fapt rar”, căci de data aceasta

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Lavinia Betea, *op. cit.*, p. 703.

²⁰ *Ces roumains que Mitterand n'aurait pas rencontrés...*, în „Alternative”, No. 18, septembre-octobre 1982, p. 9.

²¹ *Ibidem*, p. 10.

²² *Ibidem*.

²³ Alternative, No. 19, novembre-décembre 1982, p. 31.

nu se adresa nici autorităților, nici opiniei publice internaționale, precum scrisorile de până atunci, adică „nici la vârf, nici în altă parte în speranța unei soluții”²⁴, ci propunerea sa era inversă: ea părea să se întrebe pe sine, și pe semenii săi, asupra părții lor de responsabilitate personală și cotidiană în această criză. „Făcând dovada de mai puțin exces de prudență și de lașitate, nu am putea oare noi, cu toții, să ne ridicăm din această criză?”²⁵ Pentru exil, ca și pentru occidentali, un astfel de mesaj era un semn clar că ceva se schimbase în mentalitatea românilor, și că resemnarea și stagnarea nu erau deloc iremediabile, iar crearea omului nou era încă departe.

Situații concrete

Cazuri individuale, ajunse la sediul Europei Libere din disperare și de exasperare, ce semnalau încălcări ale drepturilor omului, deveneau material de lucru pentru membrii Ligii. Dacă era vorba de situații punctuale de trecere ilegală a frontierei sau de reîntregirea familiei, de tineri care doreau să își aducă logodnica din țară²⁶, de părinți care își cereau copiii lângă ei ori de persecuții din diverse motive, membrii Ligii le preluau, sistematizau informația, după care o transmiteau către Federația Internațională pentru Drepturile Omului F.I.D.H., Amnesty sau alte organizații (după tipicul lor de acțiune). Aceste organizații își aveau propriile mijloace de a pune presiune asupra autorităților române. Scrisorile către REL au fost principala modalitate de a se afla informații cu privire la unele dintre aceste persoane, existând o speranță că se va găsi o soluționare pentru fiecare în parte. Atunci când scrisorile erau de fapt memorii către președintele țării, sau mesaje ce conțineau date concrete cu privire la acțiuni de represiune, intimidare, nume, adrese, etc., și se cerea ajutorul în străinătate, Liga le trata diferit, nu doar în scop informativ. Liga întocmea Dosare pentru aceste cazuri, străduindu-se, prin mijloacele de care dispunea, să le dea o rezolvare favorabilă²⁷. Existau situații de persecuție religioasă (sau politică), ce făceau viața imposibil de trăit, motiv pentru care oamenii cereau să fie lăsați să plece din țară. Numeroase scrisori soseau în apărarea părintelui Calciu din partea unor „grupuri de credincioși și credincioase”, una dintre acestea fiind un Memoriu către Patriarhul român în favoarea părintelui Calciu înaintat de către Comitetul Creștin pentru apărarea drepturilor religioase în România, o grupare clandestină din țară; textul a fost dat spre citire la postul de radio „Europa Liberă”. Acest

²⁴ *Lettere à ceux qui n'ont pas renoncé à penser*, în „Alternative”, No. 19, novembre-décembre 1982, p. 37.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ ANR, Fond Colecția Mihnea Berindei, Ds. A 226.

²⁷ *Idem*, Ds. A 904.

Comitet creștin se interesa și de alte cazuri, fie ei adventiști, baptiști, ortodocși sau catolici, întocmind liste cu numele lor și cu o scurtă biografie ce conținea modul în care fuseseră persecutați. Erau oameni care deranjau regimul prin fervoarea lor religioasă, în contrast cu ateismul promovat de propagandă. De exemplu, un credincios adventist fusese condamnat la 3 ani de închisoare pentru că refuzase să lucreze sâmbăta, fiind deci acuzat de insubordonare la ordinele militare; un preot ortodox fusese suspendat din funcție pentru că avusese îndrăzneala de a solicita dreptul legal de a construi împreună cu credincioșii din parohia sa, un lăcaș de cult în noul cartier Titan; un pastor baptist fusese suspendat pe motiv că se rugase împreună cu frații din biserică pentru câțiva membri ai bisericii lor care se aflau în închisoare (membrii adunării fuseseră amendați la rândul lor). Formele de persecutare erau diverse, de la tracasări cotidiene, la arestări, condamnări, totul în scopul de a-i intimida pe cei care ar fi putut reacționa în fața încălcărilor libertății religioase și de conștiință. Predicatorul baptist Pavel Niculescu, purtătorul de cuvânt al Comitetului, care era supravegheat în permanență, având telefonul tăiat pentru a fi împiedicat să ia legătura cu prietenii din străinătate, era principalul vizat. Erau anchetați până și cei ce intrau în contact cu acesta. Apelul său, lansat „către oamenii de bună credință”, prin care prezentase detaliile arestării a trei baptiști din Caransebeș, fusese adus la cunoștința forurilor occidentale și citit la „Europa Liberă”²⁸. Liga întocmea un Dosar referitor la părintele Calciu, pornind de la informațiile trimise în această manieră, reușind astfel să atragă atenția unor organizații ce se ocupau de drepturile internaționale ale bisericilor. Acțiunea Creștină pentru Abolirea Torturii trimitea imediat o scrisoare către președintele român și către patriarhul de la București, în semn de protest pentru tratamentul aplicat părintelui, care fusese torturat în închisoare²⁹. Unele din aceste scrisori ajungeau la sediul Crucii Roșii internaționale de la Geneva, la redacția unor ziare occidentale, sau a altor organisme ce se ocupau de apărarea drepturilor omului³⁰.

O atenție deosebită acorda Mihnea mesajelor din partea minorității maghiare, care suferea odată cu toți ceilalți români sub un regim opresiv, dar la care se adăuga restrângerea drepturilor minoritare. Chestiunea minorităților l-a preocupat în mod deosebit. Cei care scriau la postul de radio se simțeau lipsiți de drepturi, înfometăți, batjocoriți, lipsiți de siguranța zilei de mâine. Scrisorile unor etnici maghiari evidențiau diferențele dintre Ungaria și țara noastră, în Ungaria

²⁸ *Idem*, Ds. D 4.

²⁹ *Idem*, Ds. A 906.

³⁰ *Idem*, Ds. A 224.

existând o mai bună aprovizionare a populației, oamenii puteau discuta ceva mai liber, în presă apăreau și articole critice. Se vorbea deci despre „rămânerea noastră în urmă”, și despre modul în care regimul Ceaușescu căuta să nu vină în vizită nici rude, nici cunoștințe, iar cetățenii români să nu vadă ce este acolo. Ba chiar, se credea că propaganda instiga oamenii să nu aibă încredere în unguri, promovând o imagine calomnioasă a poporului maghiar, ceea ce făcea ca în locul interesului față de politica economică și socială, să se nască teama și neîncrederea. Restrângerea învățământului în limba maghiară, a programelor culturale, a periodicelor, a editării unor cărți în limba maghiară, erau amintite constant. Aceste scrisori subliniau că oamenii de bună credință trebuie să înțeleagă că nu ungurii prezintă pericol pentru poporul român, ci dictatura lui Ceaușescu este dușmanul comun³¹. „Provocările vin din partea autorităților, dar propaganda criminală are efecte și în rândul populației” – scria un autor al unei scrisori semnată „un maghiar din Ardeal”. „Unii oameni mai puțin culți se lasă induși în eroare, le și convine să se creadă «de gintă superioară», le place să poată disprețui pe alții. Se întâmplă ca niște huligani chiar să și bată pe cineva din cauză că respectivul vorbește ungurește, cu atât mai mult cu cât asemenea acte nu se pedepsesc. Cel atacat nici nu face reclamație, se teme să nu aibă alte neplăceri în plus cu miliția. Desigur, și de cealaltă parte se găsesc oameni simpli care generalizează în mod eronat, în conștiința lor se nasc prejudecăți. Ei nu înțeleg că activiștii, securiștii care îl persecută sunt oamenii lui Ceaușescu, ei consideră că sunt maltratați de olteni, de români. Nu toți reușesc să înțeleagă că aceeași mafie asuprește și pe ceilalți olteni, respectiv români în general. [...] Astfel provocările regimului uneori își ating scopul, reușesc să creeze discordie”³². În majoritatea scrisorilor trimise la radio „Europa Liberă” pe acest subiect, se scria același lucru: că tactica era de a provoca sentimentele naționale românești, fiind ultima lozincă cu care dictatorul putea mobiliza populația, nemaidispunând de alte mijloace, de alte argumente și că șovinismul lui Ceaușescu este, fără tăgadă, o diversiune practică numai în interesul perpetuării puterii sale personale³³. În mare parte, refugiații români erau de acord cu ceea ce se spunea în aceste mesaje. Și ei credeau în dreptul minorităților la învățământ, la publicații, etc., și ei credeau că întreținerea unei atmosfere șovine nu servește nimănui, decât unui „scop politic perfid”³⁴, și că în realitate era o diversiune. Mihnea însuși avea prieteni printre exilații maghiari, oameni cu care a colaborat în exil, au realizat

³¹ *Idem*, Ds. A 81.

³² *Idem*, Ds. A 892.

³³ *Idem*, Ds. A 81.

³⁴ *Ibidem*.

împreună petiții, semnau unii pentru alții, participau la manifestații de solidaritate, reuniuni, întâlniri, etc. Ungurii aveau propria lor Ligă pentru Apărarea Drepturilor Omului, condusă de ziaristul François Fejto³⁵, cu care Mihnea se afla în relații bune. Aveau în comun repulsia față de un regim de care fugiseră și unii și alții, și pe care îl priveau ca un rău împotriva căruia e de datoria lor să lupte în exil. La unele dintre aceste scrisori sosite la „Europa Liberă”, care erau mai consistente în argumentație, Mihnea era solicitat chiar de angajații postului de radio să își expună propriile sale comentarii³⁶, dat fiind interesul său special în această chestiune.

Tot prin intermediul scrisorilor, se afla despre stadiul demolărilor din capitală, dar și despre maniera în care se derulau lucrările. Iată ce scria un anonim în scrisorile către radio „Europa Liberă”: „La «Proiect București» și la institutul de proiectări «Carpați» se lucrează de la șapte dimineața până la nouă seara, și, în plus aproape toate duminicile dimineața. Toți sunt în veșnică goană, ca să prezinte planurile și machetele, care nu înțeleg nimic din plan și căroră trebuie să li se prezinte machete la scară. Cu macheta în față, „șeful cel mare” rupe, de exemplu, un corp de clădiri și-l așează peste altul, spunând: „Așa să-mi faceti!”. Nimic nu se face pe baza unei sistematizări prealabile”³⁷. Tot din astfel de scrisori se știa că „până acum o săptămână era decis să se facă o legătură directă, scurtă, între Obor și Gara de Nord, trecând prin strada Mihai Eminescu (fostă Romană), prin piața Romană, strada Nicolae Iorga, grădina Academiei, și în sfârșit Calea Griviței”. Se știa că pe strada Calea Griviței „căzuseră câteva clădiri”, că ieșirea străzii Iorga către Calea Victoriei fusese blocată „în vederea dărâmurilor”, și că peste noapte baricadele fuseseră dărâmate, fiindcă proiectul fusese abandonat „la ordinul tovarășei”³⁸. Din Scrisorile către „Europa Liberă” se afla despre arterele ce urmau a fi afectate, despre blocurile ce fuseseră deja mutate sau chiar demolate. „Nimic nu este sigur, se scria. Sigure sunt numai distrugerile, și ele continuă sub pretextele cele mai absurde. Important este să se asigure cei „mari” că trecutul va dispărea. Peste tot domnește o grabă fără rost”³⁹.

În privința demolării satelor, scandal care a izbucnit către finalul regimului Ceaușescu, Liga primea scrisori clandestine parvenite din țară despre „nimicirea forțată a localităților și

³⁵ Pe numele său Ferenc Fejtő, 1909-2008, a fost un jurnalist maghiar stabilit în Franța, specialist în științe politice ale cărui studii s-au concentrat pe zona Est-Europeană. În 1932 este condamnat pentru activități anti-fasciste, părăsește Ungaria în 1938 pentru a se stabili la Paris, unde va colabora cu o serie de periodice franceze și străine.

³⁶ ANR, Colecția Mihnea Berindei, Ds. A 81.

³⁷ *Idem*, Ds. A 892.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

transportarea oamenilor cu sila de la un loc în altul, în concordanță cu metodele barbare ale dictatorilor din toate timpurile, care au vrut întotdeauna să schimbe realitățile istorice după pofta lor de conducere...”⁴⁰. „Țărănimea, spun documentele de partid, a făcut un salt cu adevărat istoric, de la mica gospodărie individuală la marea gospodărie socialistă. Într-adevăr, o săritură în gol, din care țăranul nu s-a mai ridicat”⁴¹, scria un autor anonim. În presa oficială se scria că „grâul și orzul au și început să-și ridice frunțile către soare, iar cavalerii pâinii au și început atacul”, rânduri asupra cărora autorul anonim comenta: „Ți se taie răsufierea, încercând să-ți dai seama dacă porumbul muzical intonează «Partidul, Ceaușescu, România» (...) După câteva decenii de neîntrerupte revoluții agrare s-a ajuns în fine la această situație de un idilism medieval, în care păpușoiul cântă, sămânța nuntește cu pământul, iar cavalerii pâinii deslănțuie atacul. Țăranii, aceste elemente disprețuite nu-și mai au locul în peisajul agricol socialist”⁴². Parcurgând aceste scrisori, redactate direct de către cei ce urmau a fi mutați din casele lor, Mihnea înțelegea ce consecințe ar fi avut la nivel național și mai ales pe termen lung, proiectul de demolare a jumătate din satele României, atât de impulsivat de Ceaușescu: și anume că în sufletul acelor oameni smulși din vetrele lor, fără deosebire de naționalitate, nu va rămâne nici iubire de țară, nici patriotism, ci doar alienarea. El înțelegea că deși presa din țară vorbea de adeziunea poporului la linia trasată de Ceaușescu, lucru ce ar fi putut induce în eroare lumea occidentală, în realitate poporul se găsea „în cătușele dictaturii”, neputând să protesteze cu glas tare împotriva acestei politici de nimicire a tradițiilor culturale, a monumentelor istorice, atât ale românilor, cât și ale ungarilor, sașilor, șvabilor, secuilor, evreilor și lipovenilor. Mesajele din țară arătau că măsurile drastice ale guvernului român păreau să ducă „la o separare a României de Europa și de lumea civilizată”, motiv pentru care făceau apel la „sentimentul patriotic al românilor de peste hotare”, implorându-i să protesteze împotriva acestora⁴³. Mihnea avea să își ia foarte în serios această misiune în privința salvării satelor⁴⁴.

⁴⁰ *Idem*, Ds. A 81.

⁴¹ *Idem*, Ds. A 897.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Vezi volumul Nicoleta Șerban, „România 1988-1989. Lumea Liberă în apărarea satelor românești: Opération Villages Roumains”, Editura Mega, 2021.

Concluzii

La redacția postului de radio „Europa Liberă” soseau scrisori de la diverși specialiști din țară: ingineri, medici, angajați ai unor instituții, care argumentau contra incoerenței unor măsuri luate de regimul Ceaușescu, pe baza unor date concrete și cât se poate de obiective (de exemplu grafice privind venitul pe cap de locuitor, unde România se afla „foarte neconfortabil pe ultimul loc” în ciuda a ceea ce susținea propaganda privind creșterea economică de la an la an⁴⁵). Majoritatea transmise pe postul de radio, mesajele ajungeau ulterior la Mihnea, care le prelua și care își extrăgea informațiile pe care el însuși le va folosi în construirea pledoariilor sale. Avea acces astfel la o documentație bogată și diversificată: de natură economică, instituțională, arhitecturală, despre agricultură, industrie, medicală..., și chiar muncitorească. Sunt cifre statistice pe care oricum regimul nu le lua în seamă, dar care erau mai mult decât evidente. Se afla așadar de blocajele din unitățile productive, unde se făcea necesară o reducere substanțială a activiștilor de partid și a cotizațiilor; românii din țară își exprimau pe această cale dorința de liberalizare a sindicatelor și scoaterea ofițerilor de securitate și trecerea lor în producție, de democratizare deplină a vieții de partid și alegerea organelor conducătoare prin propuneri de jos în sus, cereau trecerea în patrimoniul statului a bunurilor aparținând gospodăriilor de partid, renunțarea în timpul orelor de muncă la adunări și manifestări de aplauze, pe străzi, pe stadioane, în localități..., o independență mai mare pentru presă, literatură și artă, libera circulație internațională a persoanelor și a informației⁴⁶, etc. Într-un cuvânt, românii își doreau o viață liberă. Mihnea a înțeles să le dea un sens acestor texte și înainte, dar și după 1990. O selecție din scrisorile trimise pe adresa Europei Libere aveau să fie reunite în 2014 într-un volum editat de Polirom, intitulat „Ultimul deceniu comunist. Scrisori pentru Radio Europa Liberă I. 1979-1985”, coordonat de Gabriel Andreescu și Mihnea Berindei. Un al doilea volum cuprinde mesajele din perioada 1986-1989. Pentru noi, cititorii de astăzi, scrisorile rămân un document emoționant, cu atât mai mult mai mult cu cât majoritatea sunt anonime semnate: „Un ascultător”, „Un turist”, „Un contribuabil”, „Doi soți”, „Un inocent”, „O mamă nefericită”, etc., în vreme ce alte scrisori anonime (sau nu) erau semnate de grupuri precum: „un grup de femei”, „un grup de muncitori”, „un grup de prieteni români”, etc.

⁴⁵ *Idem*, Ds. A 80.

⁴⁶ *Ibidem*.

Aceste Scrisori îl ajutau pe Mihnea Berindei, la fel ca și pe ceilalți membri ai Ligii, să aibă o imagine completă, adică atât asupra a ceea ce se spunea în lumea liberă, cât și asupra a ceea ce se spunea printre românii din țară referitor la regimul Ceaușescu. După cum s-a putut observa, Scrisorile nu au avut un caracter eminent informativ. Există și o componentă concretă a lor, în sensul că Liga s-a folosit de mijloacele de care dispunea pentru a interveni în favoarea unor cazuri disperate ce soseau la redacția postului de radio. Metoda cea mai la îndemână era, desigur, de a alerta marile organizații internaționale. Un alt aspect este acela că focusul a fost la nivel de cetățeni, exilul era interesat de modul în care se trăia și de percepția oamenilor asupra a ceea ce se întâmpla. Dorința dintotdeauna a exilului democratic a fost un destin european pentru țara lor, iar în această privință observau că în multe puncte se regăseau în mesajele sosite din țară pe adresa postului de radio. Per ansamblu, în perspectiva lor, aceste scrisori aveau de fapt o semnificație pozitivă, tocmai prin caracterul lor decepționat ce trăda frustrarea, căci, așa cum Mihnea însuși remarca, acest lucru însemna că populația își păstrase bunul-simț în judecata valorilor, adică acea normalitate la care ei înșiși se raportau în exil.

Bibliografie

Richard Cummings, Securitatea contra Radio Europa Liberă, Adevărul Holding, 2011.

Lavinia Betea, Ceaușescu și epoca sa, București, Editura Corint, 2021.

„Alternative”, No. 19, novembre-décembre 1982.

„Alternative”, No. 18, septembre-octobre 1982.

ANR, Fond Colecția Mihnea Berindei, Dosarele: A 467, A 476, A 760, A 226, D 4, A 904, A 224, A 81, A 892, A 897.